

УДК 32

[https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-1\(6\)-639-647](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-1(6)-639-647)

Фомін Андрій Володимирович кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри мовних та гуманітарних дисциплін, Технічний університет «Метінвест Політехніка», м. Запоріжжя, тел.: +380973393512, <https://orcid.org/0000-0001-9565-3706>

ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Анотація. У статті розглядаються особливості взаємодії громадянського суспільства та політичних еліт в Україні в умовах протидії неспровокованій збройній агресії рф проти України.

Розглянуто основні тенденційні складові взаємодії громадянського суспільства та політичної еліти в Україні крізь призму теорії політичних наук та концептуального призначення державного управління. Серед них — мобілізація громадянського суспільства, консолідація політичних еліт, громадський контроль та прозорість та інформаційна взаємодія.

Стверджується, що процес взаємодії громадянського суспільства та політичної еліти в Україні в умовах протидії російській повномасштабній військовій агресії має яскраво виражений нормативний складник, що масштабується за дворівневою структурою.

Так, у рамках першого рівня даної структурної парадигми акцентовано увагу на нормативно-правових стандартах взаємодії громадянського суспільства та політичної еліти в Україні в особливий період, регламентовані національним законодавцем у ст. 36 та ст. 37 Основного закону — Конституції України, Законі України «Про волонтерську діяльність» № 3236-VI, Законі України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII, Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» № 2411-VI.

У рамках аналізу другого рівня даної структурної парадигми, в свою чергу, здійснено дослідницьку конкретизацію законодавчих документів, що доповнюють вищезазначені акти правотворчості та регулюють безпосередньо процес суспільно-владної взаємодії в Україні на засадах соціально-центристської політики із захистом прав та свобод громадян в умовах російсько-української війни, як-от Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. Про введення воєнного стану в Україні, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII, Закон України «Про оборону України» № 1932-XII та ін.

Ключові слова: суспільно-владна взаємодія, громадянське суспільство, політичні еліти, консолідація, демократизація, російсько-українська війна, правовий режим воєнного стану.

Fomin Andriy Volodymyrovych Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Language and Humanities, Metinvest Polytechnic Technical University, Zaporizhia, tel.: +380973393512, <https://orcid.org/0000-0001-9565-3706>

INTERACTIONS OF CIVIL SOCIETY AND POLITICAL ELITE IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Abstract. The article examines the features of the interaction of civil society and political elites in Ukraine in the context of countering the unprovoked armed aggression of the Russian Federation against Ukraine.

The main trend components of the interaction of civil society and political elites in Ukraine are considered through the prism of the theory of political science and the conceptual purpose of public administration. Among them are the mobilization of civil society, the consolidation of political elites, public control and transparency, and information interaction.

It is argued that the process of interaction between civil society and the political elite in Ukraine in the context of countering Russian full-scale military aggression has a clearly expressed normative component, which is scaled according to a two-level structure.

Thus, within the first level of this structural paradigm, attention is focused on the regulatory and legal standards of interaction between civil society and the political elite in Ukraine in a special period, regulated by the national legislator in Articles 36 and 37 of the Fundamental Law – the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine “On Volunteer Activities” No. 3236-VI, the Law of Ukraine “On National Security of Ukraine” No. 2469-VIII, the Law of Ukraine “On the Principles of Domestic and Foreign Policy” No. 2411-VI.

As part of the analysis of the second level of this structural paradigm, in turn, a research specification of legislative documents was carried out that complement the above-mentioned acts of lawmaking and directly regulate the process of public-authority interaction in Ukraine on the basis of a socio-centrist policy with the protection of the rights and freedoms of citizens in the conditions of the Russian-Ukrainian war, such as the Decree of the President of Ukraine No. 64/2022 dated February 24, 2022 On the introduction of martial law in Ukraine, the Law of Ukraine “On the legal regime of martial law” No. 389-VIII, the Law of Ukraine “On the Defense of Ukraine” No. 1932-XII, etc.

Keywords: public-authority interaction, civil society, political elites, consolidation, democratization, Russian-Ukrainian war, legal regime of martial law.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення рф до України від 24.02.2022 р., окрім питань безпекового, мілітарного та територіального захисту України, актуалізувало аспект необхідності консолідації Української нації в соціальному, політичному та ідеологічному вимірах.

З точки зору політичної науки та феноменології соціально-політичного вчення, консолідація суспільства та пошук об'єднувачих чинників останньої в кризовий період може відбуватися на двох рівнях — соціально-політичному та внутрішньо-соціальному. Соціально-політичний рівень консолідації передбачає взаємодію громадянського суспільства та політичної еліти, що відбувається шляхом встановлення нормативних рамок даного процесу та збільшення рівня участі проактивної частини населення в управлінні державою в умовах локальних та глобальних викликів. Внутрішньо-соціальний рівень консолідації суспільства, в свою чергу, передбачає підвищення рівня його політичної та політико-соціальної обізнаності і культури та частково є складовою соціально-політичного рівня консолідації, походячи з останньої ідеологічно та причинно-наслідково.

Відтак, в умовах військово-мілітарного, політичного та екзистенційно-національного опору, котрий чинить Українська держава у боротьбі із державою-агресором, додаткової актуальності набуває пошук критеріальних чинників взаємодії громадянського суспільства та політичних еліт. При цьому повинні бути враховані як теоретичні (політико-наукові), так і нормативні (законодавчі) елементи генералізації зазначеного виду взаємодії. Необхідність дослідження також детермінована викликами, котрі генерує правовий режим воєнного стану в Україні у контексті забезпечення прав, свобод та інтересів людини і громадянина за продемократичних засадах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості взаємодії громадянського суспільства та політичних еліт в Україні в умовах російсько-української війни та, відповідно, дії правового режиму воєнного стану є відносно дослідженим полем наукового інтересу вітчизняних науковців.

Для цілей нашого дослідження вбачаємо затребуваними праці О. Назарчука, Ю. Кобець, О. Кота, Н. Міловської, В. Теремка, М. Кельмана, М. Кристиняк та ін. У зазначених дослідженнях підіймалися питання загального розуміння взаємодії громадянського суспільства та політичних еліт (влади), конкретизувалася увага на політичній системі України як впорядкованому порядку таких її елементів, як влада (управління) та громадянське суспільство (соціум) із відповідними потребами, здійснювався концептуальний аналіз розвитку громадянського суспільства в Україні в умовах воєнного часу та воєнного стану та, наостанок, генерувалися відповідні підходи до узвичаєння феномену взаємодії громадянського суспільства та політичних еліт в умовах поточних викликів для України (ключовими з яких є повномасштабне вторгнення рф до України та безпекові питання).

Мета статті — визначити, дослідити та проаналізувати особливості взаємодії громадянського суспільства та політичної еліти в умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Першочергової необхідності у контексті розкриття концептуальної феноменології взаємодії громадянського суспільства та політичної еліти в умовах російсько-української війни набуває трактування явища взаємодії громадянського суспільства та політичних еліт загалом.

На переконання ученого-теоретика політичних наук Х. Йоханссона [1], під взаємодією громадянського суспільства та політичних еліт можна розуміти процес співпраці, комунікації та взаємного впливу між організаціями, інституціями та ініціативами громадянського суспільства (волонтерськими, благодійними, правозахисними організаціями, професійними об'єднаннями тощо) та політичними елітами (державними органами, посадовими особами, політичними партіями), спрямований на узгодження дій, вироблення спільних рішень і досягнення суспільно значущих цілей. Науковець вважає, що такий процес має власним базисом дотримання принципів гласності, довіри, взаємної відповідальності, а також урахування суспільних інтересів і прав громадян, заснованих на дотриманні концепції забезпечення ефективного управління та розвитку суспільства.

Враховуючи зазначений науковий підхід, ми можемо говорити про необхідність подвійного розмежування взаємодії громадянського суспільства та політичних еліт за призначенням — в теоретичному та практичному вимірах. На наш погляд, предметний аналіз фактологічного осмислення зазначеного феномену на прикладі України в умовах внутрішніх та зовнішніх викликів для держави набуває особливого рівня затребуваності.

Теоретична складова дослідження феномену взаємодії громадянського суспільства та політичних еліт в Україні в умовах дії правового режиму воєнного стану де-факто означає надання вітчизняними вченими власного бачення архітектури зазначеного процесу. На переконання таких представників науки, як О. Назарчук [2] та М. Савчин [3], складниками суспільно-владної інтеграції та, як наслідок, соціальної демократизації в Україні в умовах протидії ворогу стали такі фактори, як мобілізація громадянського суспільства, консолідація політичних еліт, громадський контроль та прозорість та інформаційна взаємодія. Здійснимо аналіз кожного із останніх з точки зору політико-наукової, політико-правової та політологічної теорій.

Так, по-перше, у зазначених працях слушно відзначається, що війна активізувала громадські організації, волонтерські ініціативи та благодійні фонди, котрі забезпечують підтримку Збройних Сил України, внутрішньо переміщених осіб, медичного та гуманітарного забезпечення, а також відновлення інфраструктури на звільнених територіях [2, 3].

По-друге, виходячи із матеріалів одного з досліджень [2] та на підставі трактування концептуальних витримок із іншої з вищенаведених праць можна

дійти висновку, що в умовах великої війни з рф політичні лідери України зобов'язані активно співпрацювати з громадянськими ініціативами на засадах врахування суспільного запиту при формуванні стратегій оборони, безпеки, соціального забезпечення та інформаційної політики. Подібний концептуальний підхід є наріжним не лише в аспекті протидії неспровокованої військової агресії рф проти України, але й в аспекті слідування та дотримання загальної парадигми проєвропейських тенденцій, до імплементації котрих прагне Українська держава у розрізі процесів екзистенційного зближення із ЄС та США, зокрема, шляхом виконання положень Угоди про асоціацію з ЄС.

Окрім цього, на підставі проаналізованих вище досліджень [2, 3] доцільно відмічати фактор війни як елемент осилила роль громадянського контролю за рішеннями політичних еліт, включаючи прозорість використання бюджетних коштів, військових закупівель та управління гуманітарними ресурсами.

Наостанок, велика війна з рф виступила генераційним чинником участі громадянського суспільства та проактивної частини соціуму в боротьбі з дезінформацією та підтримці морального духу суспільства через медіа, соціальні мережі та інші комунікаційні платформи [2]. На перший план за даних умов виходить не публікація новин та інформації за певною темою, а спрямування та стимулювання до висвітлення подій інформаційного поля виключно в інтересах України. Дана принципова відмінність яскраво демонструє тенденцію до перепрофілювання вітчизняного інфопростору : не дивлячись на правовий режим воєнного стану, що, відповідно до п. 3 Указу Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. [4], може передбачати повне або часткове обмеження деяких конституційних прав та гарантій індивіда, саме громадяни, населення, громадянське суспільство та соціум як частина етнічного та ідеологічного спротиву проти загарбницької політики рф формують підґрунтя до збереження та примноження проявів національної ідентичності, національного духу та політико-соціальної консолідації Української нації.

Окрім власне теоретичної парадигми розуміння процесів взаємодії громадянського суспільства та політичних еліт (владної верхівки) в Україні в особливий період, котрим є правовий режим воєнного стану, існує практична складова реалізації концепцій дотримання демократичних інтеракцій на суспільно-владному рівні у інтересах перших, котра передбачає насамперед дотримання законодавчих положень. У даному випадку, на наш погляд, доцільно вказати на взаємозв'язок між теорією та юридичним виміром, адже перша, в котру входять погляди науковців-представників вітчизняної доктрини, базується саме на формуванні та рамуванні закономірностей балансу сил між зазначеними акторами (від англ. «actor» — учасник) демократичного суспільства, що має власною основою законодавче регулювання та координаційне управління.

Нормативно-правова структура регулювання особливостей взаємодії громадянського суспільства та політичних еліт в Україні в умовах дії правового режиму воєнного стану має дворівневу структуру. Перший структурний рівень складають такі нормативні документи, як Конституція України, Законі України «Про волонтерську діяльність» № 3236-VI, Законі України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII, Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» № 2411-VI, тоді як другий — Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. Про введення воєнного стану в Україні, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII, Закон України «Про оборону України» № 1932-XII та ін. Нижче оглянемо роль та місце кожного із зазначених нормативних документів у забезпеченні дійсної, безпеково архітектурованої моделі взаємодії влади та населення в інтересах останніх та на засадах компетентності перших в умовах великої війни з рф.

Призначення функція першого рівня нормативного забезпечення взаємодії суспільства та влади в умовах великої війни з рф полягає насамперед у реалізації парадигми співвідношення між політичними елітами та проактивною частиною громадян.

Так, наприклад, у ст. 36 та ст. 37 Основного закону — Конституції України національним законодавцем гарантовано свободу об'єднань громадян і визначено презумпційний характер демократичного механізму контролю за владою [5]. Зазначений принцип встановлює вимір демократичного підходу до регулювання владно-суспільної взаємодії та, водночас, певний карт-бланш на превалювання соціального інтересу над державно-управлінським і діяльністю держави в інтересах громадянського суспільства. Водночас, у Основному законі не генеровано обмежень щодо застосування такого припису на практиці, внаслідок чого останній підлягає запровадженню та реалізації і в умовах особливого періоду, як-от правовий режим воєнного стану.

Відповідно до Розділу I (Загальні положення, ст. 1-4) Закону України «Про волонтерську діяльність» № 3236-VI [6], встановлюється опція можливості взаємодії волонтерів та державних органів в умовах особливого періоду, котрим є воєнний стан та, зокрема, внутрішньо- та зовнішньо-політичні реалії, спровоковані повномасштабним вторгненням рф до України від 24.02.2022 р.

У Законі України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII [7], в свою чергу, закріплено принципи співпраці держави та громадянського суспільства у забезпеченні безпеки. Застосовності та концептуальності у даному контексті, на наш погляд, набувають позиції законодавця, викладені у Розділі III (Демократичний цивільний контроль, ст. 4-11 нормативно-правового акту). Останні закріплюють принципи громадського нагляду у сфері національної безпеки України (ст. 10), практичне впровадження котрого покладається якраз-таки на громадянське суспільство та демократичне

урядування, котре може бути інтегровано та стимульовано саме завдяки соціальній ініціативності.

Завершальним у структурі першого рівня юридичного забезпечення владно-суспільної взаємодії в умовах повномасштабного вторгнення рф до України є Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» № 2411-VI [8]. Зокрема, у ст. 5 даного нормативно-правового акту презюмувалися пріоритети співробітництва, серед яких, зокрема, розвиток співпраці держави з громадянським суспільством у сфері міжнародної співпраці, безпеки та оборони.

Другий рівень взаємодії громадянського суспільства та влади (політичних еліт) має галузевий характер та стосується безпосереднього предмету нашого дослідження — закономірностей зазначеного виду інтеракцій в умовах дії правового режиму воєнного стану. Останній представлений такими нормативними документами, як Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. Про введення воєнного стану в Україні, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII, Закон України «Про оборону України» № 1932-XII та ін.

В Указі Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. Про введення воєнного стану в Україні [4], як ми зазначали раніше, концептуалізовано можливість обмеження прав громадян в інтересах держави, національної безпеки та ін. (п. 3 Указу). Така норма, однак, не носить обов'язкового характеру та має диспозитивний вимір застосування з позиції законодавчої техніки. В свою чергу, у вимірі політичної науки таку норму необхідно розглядати як одну із інваріацій взаємодії влади та суспільства, спрямовану на досягнення загальної екзистенційної цілі Української нації, котра полягає у відсічі ворогу та захисті власних міжнародно визнаних кордонів 1991 р. та, найголовніше, національного суверенітету.

Відповідно до ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII [9], в свою чергу, регламентуються особливості правового статусу громадян в умовах воєнного стану та у контексті взаємодії та співробітництва із органами державної влади. Зокрема, законодавцем встановлено презумпцію однозначної непорушності законних прав та інтересів громадян, що є природними, і опцію частково обмеження похідних (як-от трудових, економічних) прав. У даному випадку, хоч і у обмеженому форматі, відзначаємо продемократичний підхід до суспільно-владного співробітництва, що декларується на законодавчому рівні.

Концепти взаємодії між владою та громадянами у галузевому вимірі на рівні законодавчого забезпечення в Україні, водночас, носять не лише позитивний, а й консенсуальний, двосторонній характер. Так, у ст. 17 Розділу II Закону України «Про оборону України» № 1932-XII [10] презюмовано участь населення, зокрема, громадянського суспільства у забезпеченні та підвищенні обороноздатності держави в особливий період, як-от період воєнного стану.

На підставі проаналізованих підходів до розуміння теорії та практики ототожнення суспільно-владної взаємодії в Україні в особливий період можна сформулювати деякі проміжні умовиводи. Останні насамперед стосуються того, що теоретичне трактування взаємодії між громадянським суспільством та політичними елітами базується на ідеї співпраці, комунікації та взаємного впливу для досягнення суспільно значущих цілей. У межах цієї концепції громадянське суспільство відіграє роль носія суспільних інтересів, який через діалог із політичними елітами впливає на ухвалення рішень. Політичні еліти, своєю чергою, спрямовують ресурси та приймають рішення, спираючись на цей зворотний зв'язок. Цей процес передбачає принципи гласності, довіри, взаємної відповідальності та забезпечення інтересів широких верств населення.

Висновки. Комплексний аналіз взаємодії громадянського суспільства та політичних еліт в Україні в умовах протидії неспровокованій збройній агресії РФ проти України дозволив дійти наступних підсумкових узагальнень.

В першу чергу, основними тенденційними складовими взаємодії громадянського суспільства та політичної еліти в Україні крізь призму теорії політичних наук та концептуального призначення державного управління є мобілізація громадянського суспільства, консолідація політичних еліт, громадський контроль та прозорість та інформаційна взаємодія. Кожен із зазначених факторів має індивідуальну структуру реалізації та призначення політичну та політолого-теоретичну функцію.

По-друге, нормативно-правова структура регулювання особливостей взаємодії громадянського суспільства та політичних еліт в Україні в умовах дії правового режиму воєнного стану має дворівневу структуру. Перший структурний рівень складають такі нормативні документи, як Конституція України, Законі України «Про волонтерську діяльність» № 3236-VI, Законі України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII, Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» № 2411-VI, тоді як другий — Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. Про введення воєнного стану в Україні, Законі України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII, Законі України «Про оборону України» № 1932-XII та ін.

Сукупно, теорія доповнюється практикою (нормативним регулюванням) та підсумково генералізує понятійне розуміння суспільно-владної взаємодії в умовах особливого періоду як політико-соціального феномену об'єктивної дійсності в Україні.

Література:

1. Johansson, H. Civil Society Elites: An Introduction. Springer Link. Vol. 1. 2023. P. 1-21.
2. Назарчук, О. Взаємодія політичних еліт і громадянського суспільства в системі викликів та перспектив для України. Актуальні проблеми політики. № 74. 2024. С. 88-95.
3. Савчин, М. та ін. Правова система України в умовах воєнного стану. КРЦ НАПН України. Видавничий дім «Гельветика». 2022. 540 с.

4. Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. Про введення воєнного стану в Україні. Офіційне інтернет-представництво Президента України. Режим доступу : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

5. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. (ред. від 01.01.2020 р.). Відомості Верховної Ради. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

6. Закон України «Про волонтерську діяльність» № 3236-VI від 19.04.2011 р. (ред. від 01.01.2024 р.). Відомості Верховної Ради. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>

7. Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018 р. (ред. від 09.08.2024 р.). Відомості Верховної Ради. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

8. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» № 2411-VI від 01.07.2010 р. (ред. від 31.03.2023 р.). Відомості Верховної Ради. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>

9. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12.05.2015 р. (ред. від 19.12.2024 р.). Відомості Верховної Ради. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/conv#n181>

10. Закону України «Про оборону України» № 1932-XII від 06.12.1991 р. (ред. від 05.01.2025 р.). Відомості Верховної Ради. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

References:

1. Johansson, H. Civil Society Elites: An Introduction. Springer Link. Vol. 1. 2023. P. 1-21.
2. Nazarchuk, O. Interaction of political elites and civil society in the system of challenges and prospects for Ukraine. Current problems of politics. No. 74. 2024. P. 88-95.
3. Savchyn, M. et al. The legal system of Ukraine under martial law. KRC NAPS of Ukraine. Helvetica Publishing House. 2022. 540 p.
4. Decree of the President of Ukraine No. 64/2022 of 24.02.2022 On the introduction of martial law in Ukraine. Official Internet representation of the President of Ukraine. Access mode: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
5. Constitution of Ukraine No. 254k/96-BP dated 06/28/1996 (as amended on 01/01/2020). Verkhovna Rada Bulletin. Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Law of Ukraine "On Volunteer Activities" No. 3236-VI dated 04/19/2011 (as amended on 01/01/2024). Verkhovna Rada Bulletin. Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
7. Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" No. 2469-VIII dated 06/21/2018 (as amended on 08/09/2024). Verkhovna Rada Bulletin. Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
8. Law of Ukraine "On Principles of Domestic and Foreign Policy" No. 2411-VI dated 07/01/2010 (as amended on 03/31/2023). Verkhovna Rada Bulletin. Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
9. Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" No. 389-VIII dated 05/12/2015 (ed. from 19.12.2024). Information of the Verkhovna Rada. Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/conv#n181>
10. Law of Ukraine "On the Defense of Ukraine" No. 1932-XII of 06.12.1991 (ed. from 05.01.2025). Information of the Verkhovna Rada. Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>